

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

ZAKLJUČNA NALOGA
VPLIV OSEBNOSTNIH ZNAČILNOSTI NA
OBLIKOVANJE PREDSDOKOV IN POLITIČNO
VEDENJE

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Zaključna naloga

**Vpliv osebnostnih značilnosti na oblikovanje predsodkov in politično
vedenje**

(Impact of personality characteristics on the formation of prejudices and political behavior)

Ime in priimek: Tadej Igo Kropelj

Študijski program: Biopsihologija

Mentor: prof. dr. Ernest Ženko

Koper, september 2018

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Tadej Igo KROPEJ

Naslov zaključne naloge: Vpliv osebnostnih značilnosti na oblikovanje predsodkov in politično vedenje

Kraj: Koper

Leto: 2018

Število listov: 38

Število tabel: 1

Število referenc: 38

Mentor: prof. dr. Ernest Ženko

Ključne besede: politika, osebnostne značilnosti, predsodki, prepričanja, odprtost in zaprtost duha, model Velikih pet

Izvleček:

Na človekove politične odločitve in pripadnost določeni politični stranki vplivajo mnogi dejavniki. Avtorja je zanimalo, kako na politično vedenje vpliva individuumova osebnost in osebnostne značilnosti. Želel pa je tudi raziskati, kako lahko prek osebnosti in njenih lastnosti, pojasnimo nastanek predsodkov. To je raziskoval prek dveh teoretičnih modelov, modela Velikih pet osebnostnih lastnosti in modela odprtega in zaprtega duha, kot ga definira Milton Rokeach (1960). Ugotovljeno je bilo, da imajo nekateri elementi modela Velikih pet, dobro napovedno vrednost in lahko pojasnijo, zakaj ima individuum afiniteto do določene politične stranke, takšna elementa sta predvsem *odprtost* in *vestnost*. Prav tako je prek omenjenega modela, mogoče pojasniti, zakaj je nekdo bolj verjeten, da bo oblikoval predsodke. Tudi model odprtega in zaprtega duha se je izkazal kot primeren model za proučevanje omenjene tematike. Izkaže se, da je koncept odprtosti ali zaprtosti duha, povezan s *prepričanji* in načinom, kako ta prepričanja organiziramo in spreminjamo. Individuum, ki ni pripravljen prisluhniti tujim mnenjem, ne more biti odprtega duha in zato sodi na ekstremske političnega spektra, liberalnega ali konservativnega.

Key words documentation

Name and SURNAME: Tadej Igo KROPEJ

Title of the final project paper: Impact of personality characteristics on the formation of prejudices and political behavior

Place: Koper

Year: 2018

Number of pages: 38   Number of tables: 1

Number of references: 38

Mentor: Prof. Ernest Ženko, PhD

Keywords: politics, personality traits, prejudice, beliefs, open and closed mind, Big five model

Abstract:

Persons political decisions and his or hers membership of a particular political party, is influenced by many different factors. The author was interested in how political behavior is affected by persons personality and personality traits. He also wanted to explore how, through personality and personality traits, we can explain the emergence of prejudices. He studied this through two theoretical models, a model of the Big five personality traits and through the model of an open and closed mind, as defined by Milton Rokeach (1960). It was found that some elements of the Big five model have a good predictive value and can explain why an individual has an affinity for a particular political party, such elements are primarily *openness* and *conscientiousness*. This model also allows the possibility to explain why someone is more likely to form prejudices. The open and closed mind model also proved to be an appropriate model for studying the subject. It turns out that the concept of openness or closedness of the mind is connected with the concept of *beliefs* and ways in which we are organizing and changing these beliefs. An individual who is not willing to listen to someones opinions, can not be openminded and therefore belongs to the extremes of the political spectrum be it liberal or conservative.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju, prof. dr. Ernestu Ženku, za usmerjanje, konstruktivne komentarje in pripombe ter vodila, ki so mi pomagala pri izdelavi zaključne naloge. Prav tako se zahvaljujem vsem, ki so me skozi proces razmišljanja in pisanja podpirali in bodrili in vsem tistim, ki so v mojem življenju ob meni.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
2	ZGODNJE TEORIJE DELITVE INDIVIDUUMOV, GLEDE NA POLITIČNO IDEOLOGIJO	3
3	KONSERVATIVNOST IN LIBERALNOST	5
3.1	Morala kot determinanta politične pripadnosti	7
3.2	Politična prepričanja elit in volivcev	7
4	POLITIČNA IDEOLOGIJA IN OSEBNOST	10
4.1	Pojasnjevanje politične ideologije prek modela Velikih pet osebnostnih lastnosti	10
4.1.1	Stabilnost identifikacije s politično enoto	13
5	PREPRIČANJA	14
5.1	Značilnosti prepričanj	14
5.2	Prepričanja kot jih opredeli Milton Rokeach	16
5.2.1	Ravni organizacije prepričanj	17
5.2.2	Karakteristike odprtega in zaprtega sistema prepričanj	19
5.3	Prepričanja in predsodki	22
6	PREDSODKI IN MODEL VELIKIH PET LASTNOSTI	27
7	SKLEP	29
8	LITERATURA IN VIRI	31

KAZALO TABEL

<i>Tabela 7.01: Povezanost Velikih pet osebnostnih lastnosti z liberalnostjo, konservativnostjo, stabilnostjo politične identifikacije in verjetnostjo za oblikovanje predsodkov.....</i>	<i>29</i>
---	-----------

1 UVOD

Politično ideologijo konceptualiziramo kot relativen položaj na abstraktni osi levo-desno. Ta položaj je sestavljen iz dveh med seboj povezanih vidikov: zavračanje ali sprejemanje neenakosti in odnosa do družbenih sprememb (podpiranje sprememb ali podpiranje ohranitve sedanjega stanja) (Carney, Jost, Gosling in Potter, 2008; Jost, 2006).

Kateri politični ideologiji bo nekdo pripadal, je odvisno od individualnih razlik v osnovnih psiholoških potrebah, motivih in usmerjenosti do sveta (Carney idr., 2008). Ideologije so različnim posameznikom različno privlačne, to pa je odvisno od posameznikovih potreb in želja in od tega, v kolikšni meri so le te zadovoljene. Zavračanje ali sprejemanje neenakosti lahko razumemo tudi kot odnos do predsodkov, saj individuuum, ki neenakosti ne dojema kot nekaj slabega, verjetno tudi ne bo imel moralnih zavor, da se vede v skladu s predsodki, ki so negativne sodbe, prepričanja in čustva do ljudi, glede na njihovo članstvo v družbeni skupini (Akrami, 2005). Nihče pa ni član zgolj ene skupine, ampak je prisoten v mnogih, poleg tega članstvo v neki skupini ni nujno trajno (Dovidio, Glick in Rudman, 2005).

Odnos do družbenih sprememb spada v najbolj osnovno delitev politične ideologije, torej v delitev na konservativen ali liberalen odnos do življenjskih vprašanj. Pri tej najbolj osnovni delitvi je ključno razumevanje, da je treba ločiti dva vidika političnosti. Prvi je odnos do ekonomskih vprašanj neke politike, drugi pa je odnos, ki ga politika kaže do socialnih vprašanj in težav (Vecchione, Schoen, Gonzales-Castro, Ciecuch, Pavlopoulos in Caprara, 2011). Ti dve področji se nujno ne prekrivata in konservativen ali liberalen odnos do enega vidika političnosti, ne pomeni nujno takšnega odnosa tudi do drugega vidika.

Kako individuuum oblikuje svojo politično držo je odvisno, poleg zunanjih dejavnikov, kot so izobrazba, okolje, vzgoja ali pa dogodki kot so napadi 11. septembra v ZDA, s katerimi se ne bomo ukvarjali, tudi od posameznikove osebnosti. Ta vpliv bomo analizirali prek dveh modelov, ki pojasnjujeta človekovo osebnost in individualne razlike. Prvi je model Velikih pet osebnostnih lastnosti, ki predpostavlja, da je človekovo osebnost mogoče opisati s petimi, relativno ne prekrivajočimi se skupki osebnostnih lastnosti. Te so dedne in stabilne, zato lahko pričakujemo, da bodo dobro napovedovale politično vedenje individuuma (Bakker, Hopmann in Persson, 2015). Pojasnjevanje korelacije med osebnostjo in političnim vedenjem je najbolj raziskano prav prek omenjenega modela (Jonason, 2014). Zanima nas, ali lahko prek modela Velikih pet ugotovimo, kako se bo individuuum politično vedel, poleg tega pa določimo, katere osebnostne lastnosti so tiste, ki najbolj vplivajo na formacijo predsodkov.

Drugi model s katerim bomo poskusili razumeti politično držo individuuma, pa je model odprtosti in zaprtosti duha, po Miltonu Rokeachu (1960). Osrednji element te delitve je

vpeljava in razumevanje pojma prepričanja in na drugi strani pojma zavračanja. Sistem prepričanj in zavračanj je organizacija vseh verbalnih in neverbalnih, implicitnih in eksplicitnih prepričanj, skupkov mišljenj in pričakovanj. Pri tem so prepričanja vse tisto, čemur verjamemo in v kar smo prepričani, zavračanja pa vse tisto, čemur ne verjamemo, oziroma za kar smo prepričani, da je napačno. Pri tem je pomembna struktura sistema prepričanj, torej organiziranost posameznih elementov in ne toliko njihova konkretna vsebina. Poskušali bomo razumeti, kako ta sistem vpliva na politične odločitve posameznika oziroma ali odprtost in zaprtost duha določa, kako se bo posameznik politično opredeljeval, poleg tega pa tudi, kako je s tem konceptom povezana pojavnost predsodkov, točneje ali lahko skladnost, oziroma neskladnost v prepričanjih določimo kot eno glavnih determinant oblikovanja predsodkov.

2 ZGODNJE TEORIJE DELITVE INDIVIDUUMOV, GLEDE NA POLITIČNO IDEOLOGIJO

Nacistični psiholog Erich Jaensch (po Frenkel-Brunswik, 1949) je ločil dva tipa ljudi glede na politično pripadnost, poimenoval ju je J-tip in S-tip. J-tip je bil tisti, ki je imel predispozicije, da postane dober nacist. Takšno osebo je videl kot odločeno, nedvoumno v svojih sodbah in vztrajno pri njih. Takšna oseba se tudi zaveda, da človekovo vedenje določa njegova kri, zemlja in tradicije. Vede se možato, trdno, je močna in zanesljiva.

S-tip je po njegovem mnenju sinestetik, nekdo, ki uživa v sočasni vzdraženosti čutov. Sinestezijo je razumel kot nekakšno zaznavno površnost, brezbriznost, kjer se zaznave mešajo med sabo, kar se odraža v neodločnih sodbah in pomanjkanju vztrajnosti. Tak človek bi imel liberalne nazore, za glavni determinanti vedenja pa bi imel okolje in izobrazbo, užival bi v svoji ekscentričnosti ali kot bi ji rekel on, individualizmu.

Nekaj elementov njegove delitve je sprejel tudi nemški filozof in sociolog Theodor W. Adorno, sicer eden vodilnih članov frankfurtske šole kritične teorije družbe. Ta se formira v obdobju med obema velikima vojnama, kot protitež nezadovoljstvu z obstoječimi kapitalističnimi, komunističnimi ali fašističnimi sistemi, vpliv pa pridobi v času vseevropskih študentskih protestov v 60. letih 20.stoletja. Adorno za razliko od Jaensch, J-tipa seveda ni dojemal kot kulturni ideal, ampak kot avtoritarnega človeka in potencialnega fašista. Čemur je Jaensch rekel stabilnost, danes rečemo rigidnost; mehkost in ekscentričnost S-tipa pa danes pojmuje kot fleksibilnost in individualnost demokratičnega, egalitarno nagnjenega individuuma.

V pojasnjevanju povezave med psihologijo in ideologijo so se člani frankfurtske šole (Adorno, Horkheimer, Fromm, Reich) obračali na Marxa in Freuda. Od Marxa so privzeli idejo, da ideologija izhaja iz ekonomskih razrednih interesov in iz materialnih pogojev kapitalističnega sistema. Za pojasnjevanje so potrebovali psihologijo in raziskave psihoanalitika Sigmunda Freuda, ki so bile dostopne in ustrezne za njihove potrebe. Freud je menil, da je skupek treh osebnostnih lastnosti, ki se povezujejo v en določen osebnostni tip še posebej relevanten za povezavo s politično ideologijo. Skupek treh osebnostnih lastnosti, urejenosti (v smislu telesne čistosti, vestnosti in zaupanja vrednosti), varčnosti in nepopustljivosti oziroma trdnosti, je poimenoval analni značaj. Fromm ga je preimenoval nagnjenost h kopičenju. Takšno osebo je videl kot konzervativca, ki ni toliko zainteresiran za brezobzirno pridobivanje, ampak bolj za metodične ekonomske cilje in ohranjanje že pridobljenega. Po njegovem je to značaj, ki ima malo zaupanja do česar koli novega, pridobljenega iz zunanjega sveta, njegova varnost temelji na kopičenju in shranjevanju, porabljanje se dojema kot grožnja. Takšna oseba pogosto kaže vdanost in zvestobo določenim ljudem, celo spominom. Vedo vse, a so sterilni in nezmožni produktivnega

mišljenja. Imajo tudi značilne obrazne izraze in geste, so pa tudi urejeni in redoljubni, a v svoji redoljubnosti rigidni. Njihova kompulzivna čistost je še en izraz potrebe po odsotnosti stikov z zunanjim svetom (Carney idr., 2008).

3 KONSERVATIVNOST IN LIBERALNOST

Ko v javnosti ali na primer v medijskem prostoru operirajo z izrazom politika, se le ta uporablja in dojema kot zelo enodimenzionalna, torej da se giblje na spektru konservativno - liberalno oziroma levo - desno. A ljudje sami pri sebi pogosto ločijo odnos politike do ekonomskih vprašanj in po drugi strani do socialnih vprašanj, ju ne dojemajo kot istih in jim naklonjenost do enega spektra političnosti ne pomeni samodejno tudi naklonjenosti do drugega spektra. Nekdo, ki kaže konservativen odnos do ekonomskih vprašanj, ne bo nujno konservativen tudi do socialnih vprašanj. Enako seveda velja tudi za liberalen odnos (Feldman in Johnston, 2014). Jost, Napier, Thorisdottir, Gosling, Palfai in Ostafin (2007) izpostavijo, da kljub temu, da sta ekonomski in socialni konservatizem konceptualno drugačna, sta v praksi načeloma povezana, ker oba služita enakim psihološkim mehanizmom, predvsem potrebi po redu in varnosti.

Politična opredelitev je večplasten fenomen, a delitev na kontinuumu liberalec – konservativec oziroma levičar – desničar, je dokaj dober približek in napovednik za volilne odločitve in mnenje o zelo različnih stvareh (Jost, 2006). Osrednji element liberalnosti je čim večja osebna svoboda. Torej je treba individuum pustiti čim bolj pri miru in bo ta sam našel pot za dosego zelenega osebnega razvoja. Konservatizem po drugi strani človeško naravo vidi bolj pesimistično. Ljudje smo inherentno sebični in nepopolni, zato nujno potrebujemo avtoritete, institucije in tradicije, ki nas uokvirijo, da lahko civilizirano živimo drug z drugim. Liberalci so povprečno bolj odprti za nova doživetja in spremembo, tako politično kot osebno. Po drugi strani konservativci preferirajo stvari, ki so jim znane, so stabilne in predvidljive. Zato so tudi bolj občutljivi na grožnje redu in tako omejujejo svoboščine, ki bi lahko ta red ogrozile (Graham, Haidt in Nosek, 2009).

Polarizacija strankarskih elit na enotnem konservativno – liberalnem spektru se ne odraža kot enaka dinamika pri širših množicah. Individuum ima abstraktna prepričanja, ki pogojujejo njegove politične preference, a to ne pomeni nujno, da vidi tudi konkretno povezanost le teh s politično ideologijo (Feldman in Johnston, 2014). Nekaj podobnega lahko rečemo tudi za teorijo desno usmerjene avtoritarnosti (RWA) po Adornu in sodelavcih ter za Sidaniusovo in Prattovo teorijo socialne dominancije (SDO). Prva določa individuum kot konservativen, religiozen in podredljiv ter močno zanašajoč na avtoritete, ki določajo, kaj je sprejemljivo in kaj ne, sploh, ko gre za odnos do zunanjih skupin. Medtem je drugi bolj dominantna osebnost, ki išče socioekonomsko dominantnost njegove skupine in je manj obremenjena s tradicionalnimi institucijami in vrednotami ter enakosti med skupinami nasprotuje bolj iz ekonomskih razlogov in želje po ohranitvi obstoječega stanja (Whitley, 1999). Altemeyer (1998) to vidi kot dve neodvisni veji konservativnih prepričanj, kjer se RWA povezuje s socialnim konservatizmom, SDO pa z ekonomskim, v smislu različnih pogledov na svet. Prvi svet vidi kot nevaren, zato bo poudarjal podrejanje

obstoječemu družbenemu sistemu, drugi pa ga vidi kot tekmovalno džunglo in bo zato poudarjal medskupinski konflikt in prek tega dominanco njegove skupine. Ekehammar, Akrami, Gylje in Zakrisson (2004) trdijo, da je razlog ta, da so v ozadju obeh modelov različni osebnostni dejavniki.

Jost, Glaser, Kruglanski in Sulloway (2003) vidijo konservatizem kot ideološki sistem prepričanj, ki je povezan s psihološkim uravnavanjem negotovosti in strahu. Izogibanje nesigurnosti je povezano z eno od osnovnih lastnosti konservatizma, to je odporom do sprememb. Skrbi povezane s strahom in grožnjami, pa naj bi bile povezane z drugo pomembno komponento konservatizma, podpiranjem neenakosti. In čeprav sta odpor do sprememb in podpora neenakosti konceptualno različna, naj bi bila psihološko medsebojno povezana, saj sta motiva v ozadju negotovosti in groženj, povezana.

Tradicionalna ideološka identifikacija sili individuume, da večdimenzionalne preference stlačijo v enodimenzionalno delitev. Posledica tega je strukturna heterogenost znotraj konservatizma in liberalizma. Mnogi konservativci, na primer, kažejo dokaj liberalne sklope političnih preferenc, sploh kar zadeva ekonomska vprašanja. Pa vendar tradicionalna samo-identifikacija dokaj dobro predvidi politično vedenje posameznika (Jost, 2006). Verjetno je temu tako zaradi razlik v razumevanju pomena kontinuuma levo - desno in ne v razumevanju dejanske vsebine te delitve. Nekateri vidijo takšno delitev kot omejeno zgolj na družbena vprašanja, drugi jo vidijo kot ekonomsko relevantno, nekateri pa vidijo obe področji kot dejavnika za politično identifikacijo (Feldman in Johnston, 2014).

Alford, Funk in Hibbing (2005) definirajo dva politična fenotipa. Eden se bolj osredotoča na kontekst položaja, drugi pa bolj na pravila. Prvi je kontekstualističen in ga definira sprejemanje zunanjih skupin in optimističen pogled na človeško naravo, nasprotovanje hierarhiji in avtoriteti ter visoka empatija in nizek nivo kaznovanosti. Drugega, absolutističnega, pa definirajo elementi kot so rigidna moralna pravila, sumničavost do zunanjih skupin, potreba po močnem vodstvu, sprejemanje neenakosti v družbi, visoka kaznovanost in poudarek na enotnosti znotraj neke skupine.

Višja izobrazba se povezuje z višjo stopnjo ekonomskega konservatizma, a tudi z višjo stopnjo socialnega liberalizma. Psihološke spremenljivke, s katerimi se opisuje razkorak med liberalnim in konservativnim individuumom, imajo različen vpliv na ekonomske in socialne aspekte ideologije. Religioznost in avtoritarnost kažeta velike vplive na socialni konservatizem, a nobenih posebnih vplivov na ekonomski konservatizem (Feldman in Johnston, 2014).

Osebnostne razlike med liberalci in konzervativci so vidne že v mladosti, kar potrjuje, da je politična in ideološka usmeritev vsaj delno tudi posledica razlik v osebnostnih dimenzijah in ne le posledica okolja in izobrazbe.

3.1 Morala kot determinanta politične pripadnosti

Na volivce in politično odločanje vpliva širok razpon družbenih in čustvenih sil. Pomemben dejavnik je tudi moralnost, ki v osnovi ne služi kot način za zadovoljevanje lastnih interesov volivca, ampak je posledica vrednot in vizije dobre družbe nekega volivca. Morala so predpisane sodbe o pravicah in blaginji, ki pa se nanašajo predvsem na posameznika in na njegovo zaščito ter na to, kako naj bi se individuumi vedli eden do drugega (Turiel, 1983, po Graham idr., 2009).

Konzervativci in liberalci naj bi se tako naslanjali na drugačne skupke moralnih norm, ki jim sledijo. Morala liberalnega individuuma sloni predvsem na konceptih kot so izogibanje povzročanja škode drugim, pravičnost in recipročnost. Konservativec po drugi strani bo bolj naklonjen moralnim normam kot so lojalnost, spoštovanje, avtoriteta in puritanstvo (Graham idr., 2009).

Zato lahko ideološko vojno, ki se bije na področjih kot so starševska avtoriteta, nedotakljivost življenja ali soočanje z družbenimi neenakostmi, razumemo tudi kot moralni konflikt, v katerem se individuum bori za višji cilj, za boljšo in, po njegovem ali njenem, pravo družbeno ureditev in vrednote.

3.2 Politična prepričanja elit in volivcev

Način razmišljanj, oziroma ideologija, ki jo uporabljajo politične elite, se zares dotakne le manjšine volivcev. Večina običajnih volivcev se le malo ukvarja z ideološkimi okviri kandidatov in strank ter ima omejeno razumevanje pojmov kot so konservativnost in liberalnost. Se pa v nasprotju s tem, danes bolj kot kadarkoli, pojavljajo vedno večje razlike v ideologijah kandidatov in strank samih, v smislu, da vsak vedno bolj vleče v svoj ekstrem (Fiorina in Abrams, 2008). V Sloveniji so takšen primer državnozbornske volitve leta 2018 in dogajanje po njih. Pojavila sta se dva bloka, prvega je predstavljala stranka, ki je na volitvah dosegla relativno večino, a zaradi svoje politike, delno pa tudi zgolj zaradi vodstva in imena, ni našla nobenega večjega sogovornika. Drugega pa so predstavljali, bolj kot ne, vsi ostali, katerih edini cilj je bil preprečitev vladanja relativnemu zmagovalcu, tudi za ceno (pre)velike razdrobljenosti in manjšinske vlade. Posamezen volivec ali volivka, ki si praviloma želi le boljšega življenja in rešitve eksistencialnih vprašanj, pa je ob vsem tem lahko upravičeno imel občutek zapostavljenosti z dojetjem, da politikom sploh ni več mar za dobrobit posameznika in cele države.

Spet drugi trdijo, da se politična prepričanja javnosti vedno bolj razlikujejo kot odraz razlik v verskih praksah in razlikah v globoko zakoreninjenih psiholoških orientacijah (Abramowitz in Saunders, 2008). Dokaz tega je kulturni konflikt, ki se v ZDA odvija na mnogih področjih, predvsem pri tematikah, ki zadevajo socialna vprašanja, kot so splav, migracije in egalitarnost posameznih družbenih členov. Velja poudariti, da se omenjena članek in raziskava omejujeta na polarizacijo v ameriški družbi in se ne naslanjata na Evropo ali širše, a kljub temu verjetno lahko dognanja posplošimo tudi na naš prostor. Predvsem zato, ker se zdi, da smo kljub veliki pluralizaciji slovenskega političnega prostora prišli do točke, ko se politične elite, tako kot v ZDA, vrtijo okrog določenih ideoloških vprašanj, nimajo resne in poštene izmenjave mnenj in se delijo na »naše« in »njihove«. Tudi v Sloveniji so mnenja glede socialnih vprašanj močno deljena.

Fiorina in Abrams (2008) podata pet trditev, ki jih sicer ne moremo neposredno posplošiti na slovensko ali evropsko okolje. Prva je vseprisotnost zmernosti. Torej da je povprečen ameriški volivec v osnovi zmeren in vsebuje mešanico konservativnih in liberalnih prepričanj in se tako polarizacija v družbi ne pogloblja. Druga trditev je strankarska polarizacija. Razlike med demokrati in republikanci se sicer povečujejo, a še zmeraj zgolj rahlo. Torej je strankarska polarizacija domena elit. Tretja je geografska polarizacija. Kulturne in politične razlike med republikanskimi in demokratskimi državami so majhne, bistveno bolj očitne so podobnosti in stvari, ki jih povezujejo. Četrta je socialna delitev. Delitev družbe glede na starost, spol, raso in versko usmeritev se zmanjšuje ter ni zamenjala tradicionalne ekonomske delitve, kot determinante politične identifikacije. Peta pa je vključenost volivcev. Vedno večja polarizacija strankarskih elit in aktivistov odvrne vse večje število volivcev, da bi se sploh udeležili volitev.

A vse navedene trditve določene raziskave tudi ovržejo oziroma zanje ne najdejo empirične potrditve. Pokažejo celo, da je ideološko razmišljanje sedaj v ameriški družbi prisotno bolj, kot je bilo v preteklosti (Abramowitz in Saunders, 2008). To se kaže celo pri tematici kot so spremembe okolja ali globalno segrevanje, kjer del Američanov tej tematici posveča veliko pozornosti in je glede nje zaskrbljen, del pa jo vidi kot lažno propagando in ji ne verjame (McCright in Dunlap, 2011). Knight (2006) meni, da je skladnost mnenj posameznikov glede različnih težav glavni kazalnik ideološkega mišljenja. Še en kazalnik je kontrast med prepričanji tistih iz nasprotnih ideoloških taborov in svojimi prepričanji.

Pričakuje se, da je ideološko mišljenje bolj prisotno pri tistih, ki so dobro informirani in udeleženi v politiki in mnenje le teh je tisto, ki politikom in kandidatom pomeni več. Izkaže se, da je ideološka polarizacija konsistentno večja pri tistih bolj izobraženih in politično angažiranih. Manj je nekdo zainteresiran, politično informiran in udeležen, bolj bo spadal v središče liberalno – konservativnega spektra.

Študije tudi kažejo, da se je strankarska polarizacija močno povečala v zadnjih desetletjih in da se je močno zvišala korelacija med strankarsko pripadnostjo in ideološko pripadnostjo. Tudi geografsko gledano, se razlike med demokratskimi in republikanskimi državami povečujejo. Ali drugače povedano, tradicionalno demokratske države so vedno bolj demokratske in enako velja za republikanske. To se najbolj kaže v zmagovalni razliki med kandidati na državnem nivoju; kandidati v državi, ki tradicionalno pripada eni od opcij, zmagujejo z vedno večjo lahkoto. Tudi v Sloveniji imamo področja, ki tradicionalno močneje podpirajo liberalne, oziroma leve stranke, kot tudi področja, kjer je močna in stabilna podpora desnim strankam.

V Ameriki veliko vlogo pri politični polarizaciji igra religija. Nekoč je veljalo, da katoliki volijo demokrate, protestanti pa republikance, a danes se je to obrnilo v smeri, da razlika ni več prisotna med različnimi krščanskimi denominacijami, ampak med vernimi in sekularnimi volivci. V Sloveniji je ta situacija nekoliko bolj kompleksna, saj religija po večini igra manjšo vlogo v življenju individuuma.

Obstaja korelacija med polarizacijo in udeleženo volivcev. Večja kot je razlika, ki jo med različnimi strankami dojemajo volivci, večja je verjetnost za politično udeleženo. Politična polarizacija ne odvrača ljudi od političnega udejstvovanja in ne zmanjšuje udeležbe, ravno nasprotno, stimulira volilno telo in mu daje dodatno energijo (Abramowitz in Saunders, 2008).

Glede pripadnosti politični stranki obstajata dva pola, tradicionalisti in revizionisti. Prvi jo vidijo kot del skupinske identitete in psihološke navezanosti, izoblikovane zgodaj v življenju in časovno stabilne. Drugi pa jo vidijo kot koncept, ki se lahko spreminja in sproti nadgrajuje, deluje retrospektivno glede na politične razmere in probleme s katerimi se sooča družba (Bartels, Steffensmeier, Smidt, Smith, 2011).

V drugem primeru je identifikacija s stranko, ali politično skupino rezultat procesa mladostniške politične socializacije in spremljanja pomembnih političnih dogodkov okoli nas, ti dogodki pa so tudi glavni katalizator za spremembo v politični pripadnosti (Bakker idr., 2015).

Identifikacija s stranko je tako notranja spremenljivka, ki je lahko podvržena spremembam, ko individuum dobi nove informacije. Večina razlag, zakaj nekdo preferira neko stranko se osredotoča na družbeno - ekonomske razloge, kot so spol, starost, izobrazba, redkeje pa tudi socialni kontekst. Izkaže se, da s starostjo raven stabilnosti identifikacije s stranko narašča, da so ženske manj stabilne v svoji identifikaciji z določeno politično skupino, glede izobrazbe pa lahko najdemo dvoumne razlage vpliva le te. Po eni strani raziskave kažejo, da višji nivo izobrazbe prinaša manjšo navezanost na določeno stranko, kar lahko pojasnimo s tem, da visoko izobražena oseba ne potrebuje nikogar, oziroma nobene

politične skupine, da bi si oblikovala politično mnenje. Po drugi strani pa lahko tudi rečemo, da bolj kot je nekdo izobražen, večja je verjetnost, da bo konsistentno sledil določeni stranki, saj ima izoblikovano politično stališče in zato podpira neko politično skupino (Bakker idr., 2015).

4 POLITIČNA IDEOLOGIJA IN OSEBNOST

Ko poskušamo določiti in razumeti, zakaj je nekdo pristaš določene politične ideologije, se lahko osredotočimo na različne vzroke, ki določajo takšno opredelitev. Ko govorimo o posameznikovem političnem vedenju, govorimo o interakciji osebnostnih značilnosti in situacijskih dejavnikov, v smislu, da situacijski dejavniki vplivajo na političnost, a v kolikšni meri, je odvisno od osebnostnih lastnosti. In obratno, psihološka podlaga in genetske razlike vplivajo na političnost, a njihova izraženost bo pogosto odvisna od situacije (Mondak, Hibbing, Canache, Seligson in Anderson, 2010). V zadnjem času je pogosto raziskovanje političnega delovanja na nivoju biologije, torej pojasnjevanje političnih vedenj s pomočjo vedenjske genetike. A lahko bi rekli, da je genetika tista, ki je v ozadju osebnostnih značilnosti, torej v končni fazi govorimo o isti stvari. Raziskave in študije s področja biologije in bioloških dejavnikov kažejo, da je možno kar petdeset odstotkov vse variance v političnih vedenjih pojasniti prek specifičnih, dednih genov, ki v interakciji s socialnim okoljem vplivajo na politično orientacijo (Feldman in Johnston, 2014).

Druga pomembna paradigma se osredotoča na osebnost. Osebnost opredeljujemo kot večplastno, trajno, notranjo psihološko strukturo (Mondak idr., 2010). Osredotoča se torej na psihološke dejavnike, prek katerih pojasnjuje pripadnost določeni politični izbiri, kot so potreba po varnosti ter prek osnovnih psiholoških lastnosti kot sta odprtost ali vestnost.

4.1 Pojasnjevanje politične ideologije prek modela Velikih pet osebnostnih lastnosti

Politično pripadnost in njeno stabilnost najlažje preverimo z modelom Velikih pet osebnostnih lastnosti. Te so dedne in skozi čas dokaj stabilne, zato bi kot takšne lahko predvidljivo napovedovale naše vedenje (Bakker idr., 2015). Velikih pet lastnosti je pet širokih osebnostnih faktorjev, kjer vsak izmed njih povzema večje število bolj specifičnih lastnosti. Je najbolj široko sprejet model osebnostne strukture (Ekehammar in Akrami, 2007).

Omenjenih pet osebnostnih lastnosti je:

- ekstravertnost (zgovornost, asertivnost, energetičnost),
- sprejemljivost (dobrota, kooperativnost, zaupanja-vrednost),
- vestnost (redoljubnost, odgovornost, zanesljivost),
- nevrotičnost (mirnost, razburljivost),
- odprtost (intelekt, domišljija, miselna samostojnost) (John in Srivastava, 1999).

Model Velikih pet osebnostnih lastnosti zagotavlja urejen in uporaben sistem za klasificiranje in merjenje ločenih in relativno ne-prekrivajočih se osebnostnih dimenzij (Carney idr., 2008). Dve dimenziji se najbolj povezujeta s politično orientacijo, odprtost do novih izkušenj z liberalnostjo in vestnost s konservativnostjo, medtem ko za ostale tri dimenzije zaključki praviloma niso tako jasni. Konservativci je manj nagnjen k iskanju močnih zunanjih stimulacij, pa naj bo to v obliki drugih ljudi, ali pa v obliki nesocialnih dražljajev (Wilson, 1973, po Jost idr., 2003). To se sklada s teorijo ideologije kot motivirane socialne kognicije, v smislu, da je le ta razmerje med individuumovimi prepričanji in njegovimi ali njenimi motivacijskimi podlagami (Jost idr., 2003). Konservativizem je ideološki sistem prepričanj, ki ga sestavljata dve bistveni komponenti, odpor do sprememb in nasprotovanje enakosti. Ideja je, da se dobro ujemata potreba po zmanjšanju nesigurnosti in groženj na eni strani in na drugi strani odpor do sprememb in sprejemanja enakosti. V smislu da ohranjanje statusa quo omogoča ohranitev znanega in poznanega ob zavračanju tveganih in riskantnih vidikov socialnih sprememb. Ali širše, stabilnost in hierarhija zagotavljata varnost in strukturo, medtem ko sprememba in enakost implicirata kaos in nepredvidljivost. Tako je privlačnost konservativizmu višja, kadar je potreba po zmanjšanju nesigurnosti in groženj večja, medtem, ko je v primeru, da je ta manjša, bolj privlačen liberalizem (Jost idr., 2007).

Liberalne preference za socialno spremembo in enakost izražajo in spodbujajo motivacijske potrebe po odprtosti, inovativnosti, kreativnosti in uporništvu (Jost, 2006). Povezava odprtosti z liberalnostjo in vestnosti s konservativnostjo je večja pri socialnih vprašanjih kot pri ekonomskih (Carney idr., 2008). Razlike pri tistih, ki dosegajo visok rezultat na dimenziji vestnosti in pri tistih, ki dosegajo visokega pri dimenziji odprtosti, pa se kaže tudi pri neverbalnem vedenju, kot so obrazne grimase, neverbalni signali in način komuniciranja na splošno. Liberalci so bolj ekspresivni, bolj nasmejani in bolj udeleženi v pogovoru, medtem ko so konservativci bolj odtujeni od pogovora in manj na splošno udeleženi. To je bilo pod določenimi eksperimentalnimi pogoji. Vedenja konservativcev ne moremo neposredno povezati z vestnostjo, vendar pa vseeno kaže določen vzorec odmaknjene, nekoliko zadržanega in inhibiranega načina interakcij, katerega teoretiki povezujejo s konservativizmom (Carney idr., 2008). Razlike med konzervativcem in liberalcem pa so vidne tudi v načinu ureditve in postavitve njihovega delovnega in življenjskega prostora. To so prostori v katerih preživimo velik del svojega življenja in zato v teh prostorih pustimo določene sledi, ki lahko nekaj povedo o naši osebnosti

(Gosling, Ko, Mannarelli in Morris, 2002). Konzervativci v manjši meri kot liberalci iščejo vznemirjenje, kar se povezuje z odprtostjo do novih izkušenj in zato so razlike vidne tudi v prostorih bivanja in delovanja, ter dekorja v teh prostorih. Pri konservativcu so ti prostori bolj urejeni, organizirani, čistejši in bolj konvencionalno dekorirani, medtem, ko so pri liberalcu dosti bolj razlikovalni, barviti in sveži (Carney idr., 2008). Do podobnih ugotovitev pridejo tudi Gosling idr. (2002), ki pa najdejo predvsem povezavo med odprtostjo in vestnostjo ter postavitvijo prostora.

Razlikovanje med tema dvema ideološkima usmeritvama se lahko odraža tudi pri izbiri karierne poti (Carney idr., 2008). Za nekoga, ki visoko ceni urejenost in red je večja verjetnost, da bo izbral poklic inženirja ali ekonomista, kjer je potreba po redu in strukturiranosti inherentno nujna, medtem, ko je za umetnika ali nekoga, ki se ukvarja z družbenimi znanostmi, bolj potrebna kreativnost, odprtost in kognitivna fleksibilnost (Dollinger, 2007).

Individuum z visoko izraženo dimenzijo odprtosti si dobro predstavlja stvari, je zvedav, odprt do novih idej in pripravljen ponovno premisliti določene ideje in vrednote. Nekdo z nizko dimenzijo odprtosti pa ima bolj praktičen in rigiden pristop, sprejema avtoritete in ceni tradicijo (Costa in McCrae, 1992, po Bakker idr., 2015). Tako lahko rečemo, da tisti bolj odprti kažejo afiniteto do liberalnih in bolj levo usmerjenih političnih opcij, medtem ko tisti z nižjo izraženostjo te dimenzije kažejo večjo naklonjenost konservativnim in bolj desno usmerjenim opcijam. Konservativec bo kazal določeno mero pazljivosti in celo odpora do sprememb, medtem ko jih liberalec ne bo (Mondak in Halperin, 2008). Mondak in Halperin celo pravita, da bo bolj odprta oseba kazala večji interes za politiko na splošno, več bo o njej vedela in bo tudi prej pripravljena na diskusijo o političnih stališčih.

Visoko izražena dimenzija vestnosti se povezuje z redoljubnostjo, samodisciplino in stremljenjem po dosežkih, torej karakteristikah, ki se povezujejo s konservativnostjo (Bakker idr., 2015). Pripisemo ji lahko tudi značilnosti kot so organiziranost, zanesljivost, zavedanje dolžnosti in konformizem, ki kaže na odklonilen odnos do sprememb, kar je ena od karakteristik konservativizma. Še ena mogoča korelacija med vestnostjo in političnim vedenjem pa je tudi ta, da bolj kot bo nekdo vesten, večja je verjetnost, da se bo udeležil volitev in bo čutil dolžnost biti politično informiran (Mondak in Halperin, 2008).

Bolj ekstravertirani individuumi naj bi bili bolj delavni, direktni in bolj nagnjeni k iskanju razburljivega, to lahko povežemo z idejo podjetništva in svobodne trgovine, zato nekateri vidijo povezavo s konservativnostjo, oziroma z bolj desno usmerjenimi strankami (Vecchione idr., 2011). Medtem ko drugi avtorji takšne korelacije niso našli, pa je logičen zaključek, da bo visoko ekstravertirana oseba, glede na močne socialne veščine, bolj verjetno sodelovala v političnih dejanjih in izmenjavah mnenj (Mondak in Halperin, 2008).

Sprejemljivost se nanaša na skromno, altruistično, bolj k sodelovanju nagnjeno vedenje in tudi individuumi z nagnjenostjo k levim političnim opcijam kažejo nekatere takšne lastnosti (Bakker idr., 2015). Predvsem pa je nagnjenost k sodelovanju v skupini povezana s pripravljenostjo na politično delovanje. Pride do zanimivega konflikta, saj je takšna oseba sicer pripravljena na politično udejstvovanje, ni pa pripravljena na potencialno konfliktnost političnega delovanja, zato je bolj verjetno, da bo delovala v politično benevolentnih dejanjih, kot pa v dejanjih, ki lahko nekomu izrazito škodijo (Mondak in Halperin, 2008).

Nevrotičnost je povezana z nagnjenostjo k občutkom tesnobe, jeze in žalosti. Pojavlja se konsistentno povezovanje nevrotičnosti z levimi političnimi opcijami in tudi levimi ekonomskimi sistemi (Bakker idr., 2015). Povezavo pa lahko potegnemo tudi s pogostimi občutenji nepoštenosti ter nezadovoljstva pri nekom, ki doseže nizek rezultat pri dimenziji čustvene stabilnosti in pa med potrebo po političnem udejstvovanju. Nekdo, ki je čustveno zelo stabilen ne čuti pretiranih občutkov krivičnosti, zato je manj verjetno, da bo sodeloval v politični diskusiji in izmenjavi mnenj (Mondak in Halperin, 2008).

4.1.1 Stabilnost identifikacije s politično enoto

Osebnost je povezana s smerjo in stabilnostjo strankarske identifikacije (Bakker idr., 2015). Greene (2000, po Bakker idr., 2015)) trdi, da je reakcija individuum na politični fenomen oblikovana zaradi njegovega afektivnega odziva na te fenomene. Posledično se pričakuje, da sta ekstravertiranost in sprejemljivost najbolj povezani z močno strankarsko identifikacijo. Natančneje, ekstravertirane osebe pogosteje debatirajo o politiki, v svoji debati so izpostavljene večji verjetnosti, da bodo naleteli na nestrinjanje, pogosteje sodelujejo v kampanjski politiki in so bolj predane organizaciji (Hibbing, Ritchie in Anderson, 2010; Mondak in Halperin, 2008). Ekstravertiran individuum bo zaradi svoje asertivnosti bolj verjetno ostal zvest stranki, večja je tudi verjetnost, da bo sploh pripadal kakšni stranki. Afektivne komponente ekstravertiranosti pripomorejo, da je bolj verjetno, da bo individuum oblikoval afektivne povezave in se bo identificiral s skupino. Sprejemljivost pa je "pro" družbeno orientirana lastnost, ki se povezuje z izkazovanjem empatije in pripravljenostjo na prostovoljstvo. Ker se empatija povezuje z državljskim angažiranjem in pripravljenostjo na pomoč drugim, je bolj verjetno, da se bo oseba z visoko izraženo sprejemljivostjo stabilno identificirala z določeno politično skupino, sploh z deli nje, ki se ukvarjajo z družbenimi dejavnostmi (Gerber, Huber, Doherty in Dowling, 2012).

Vestnost je povezana s koncepti razumevanja dolžnosti individuum, predvsem pa z naklonjenostjo do reda in urejenosti. Identifikacija s politično stranko zadovoljuje te potrebe, saj individuumu zagotavlja sidrišče, na katerega veže svoje razumevanje politike (Gerber idr., 2012). Odprtost kot komponenta osebnosti pa lahko predvidi dva nasprotujoča

si odnosa do političnih strank. V prvem primeru se odprtost povezuje s splošnim zanimanjem za politiko, ta pa se neizogibno povezuje tudi z naklonjenostjo določenim strankam (Mondak in Halperin, 2008). V drugem primeru o odprtosti govorimo kot o splošni odprtosti duha, torej o želji po novem, novih izkušnjah in novih doživetjih (McCrae, 1996, po Bakker idr., 2015). Ta pa je v nasprotju z brezpogojnim sledenjem določeni skupini in njihovim idejam. Nevrotičnost se povezuje z nizko stabilnostjo pri sledenju določeni stranki in na splošno nižjim nivojem identifikacije z določeno stranko. Visok rezultat nevrotičnosti pa se povezuje tudi z levimi ekonomskimi sistemi in političnimi strankami, ki nudijo zaščito pred problemi materialne ali gmotne narave (Bakker idr., 2015).

5 PREPRIČANJA

Ljudje sprejmejo ideje, mnenja in prepričanja ne le zato, da bi razumeli svet, ampak tudi, da bi zadostili psihološkim in sociološkim potrebam po življenju z drugimi in s samimi seboj (Jervis, 2006).

Prepričanja se lahko nanašajo tako na notranja stanja kot na zunanjo realnost, delujejo lahko kot opozorila ali spodbude nam ali ostalim. Prepričanja imajo močan element predanosti in zaverovanosti (Jervis, 2006). Če znanstvenik reče, da je prepričan v neko teorijo ali dognanje, to ne pomeni le, da je prepričan v njeno empirično pravilnost, pač pa tudi, da je pomembna in da je pomembno, da jo sprejmejo tudi drugi. Ko nekdo reče, da je prepričan, da je potrebno bolj paziti na naše okolje in biti bolj ekološko osveščen, to prepričanje vsebuje dokaze za to mnenje, kakor tudi pričakovanja in želje.

5.1 Značilnosti prepričanj

Lahko trdimo, da ima beseda prepričanje več pomenov, a bistveno je to, da so pomembna komponenta prepričanj tudi individualna čustva. Ostra ločitev kognicije in afekta je nemogoča, oseba, ki bi lahko popolnoma ločila razum in čustva, bi bila pošast, če bi sploh lahko obstajala. Povezanosti čustev in političnega delovanja so se zavedali praktično vsi veliki misleci skozi zgodovino (Marcus, 2000). Nekateri so celo trdili, da je politično delovanje, zgolj ekspresija individualnih čustev (Lasswell, 1930, po Marcus, 2000). Ne moremo, ali pa je vsaj težko, razumeti vse zaključke do katerih pridemo, ker je veliko kognitivnega procesiranja izven dosega zavesti (Jervis, 2006). Razlogi, ki jih pripisujemo temu, da imamo neko prepričanje, so morda že lahko iskreni, v smislu, da mi verjamemo vanje, a to so zgodbe, ki jih govorimo sebi in drugim, ker v resnici ne vemo, kaj so gonila v ozadju prepričanj, ne zase in ne za druge. Nekdo lahko zagovarja vojno zaradi ekonomskih ali političnih razlogov, a ker je družbeni pritisk močan, bo sam sebe prepričal, da jo zagovarja v imenu državne varnosti (Jervis, 2006).

Jervis (2006) pravi, da konsistentnost prepričanj nakazuje logičnost in racionalnost, pomanjkanje konsistentnosti pa šibkost ali celo moralno šibkost. Včasih lahko nekonsistentnost razkrije prepričanja, ki poganjajo posameznikovo stališče, pozicijo. To je še posebej res, ko nekdo trdi, da ima neko prepričanje iz principa, a ga je pripravljen zapustiti in zamenjati, ko vidi praktične implikacije tega principa. Ameriški konservativci podpirajo decentralizacijo, federalizem in predajo moči v roke posameznih zveznih držav, medtem ko liberalci želijo več moči v rokah centralne oblasti. A nihče izmed njih nima težav, ko je treba podpreti napačne odločitve, ki vodijo do prave rešitve. Zato konservativci brez težav podprejo odvzem moči zveznih držav na področju šolstva ali pa pri vprašanju, kot je na primer raba marihuane. Liberalci seveda obratno, tukaj podpirajo vmešavanje in pravico do odločitve posameznih držav. Konservativci vidijo gene in genetiko kot močan dejavnik pri vedenju posameznika, a naredijo izjemo, ko gre za vprašanje spolne usmeritve, medtem ko liberalci, ki običajno poudarjajo pomen okolja, spolno usmeritev vidijo kot fiksno (Jervis, 2006).

V naših prepričanjih je močno prisotna potreba, da bi razumeli okolje. Ni mogoče reči, kako deluje ocenjevanje realnosti, dejstvo pa je, da so naše zmožnosti procesiranja informacij tako omejene, da potrebujemo nekakšne teorije, ki se jih držimo (Jervis, 2006). Bomo pa ljudje namenili več kognitivnih zmožnosti področjem, ki so nam bolj pomembna, razlikujemo se tudi po tem, koliko nas te teorije vodijo. Močno smo odvisni od svojih pričakovanj, vidimo, kar mislimo, da bi morali videti. Nek predlog bomo lažje sprejeli, če ga bomo videli kot možnega, torej, če se bo skladal z našimi splošnimi prepričanji.

Na nas močno vplivajo impulzi, ki se jih ne zavedamo. Okrepitev prepričanja je sprožena iz ugotovitve, da je odločitev, ki jo sprejemamo težka in bi podrobnejša analiza konflikt še povečala. Ko nam primanjkuje dobrih odločitev, je verjetno, da si bomo predstavljali, da je tista, ki jo sprejmemo, boljša, kot v resnici je. Zato so pogoste različne oblike samozavajanja, v znanosti pa zaradi tega nekatere napake v teoriji ali modelu lahko opazi šele nekdo, ki ni vpleten v izvorno raziskavo, in morda zato težko zaupamo razvijalcu ali znanstveniku, da bo pravilno ocenil škodo in posledice neke tehnologije ali odkritja. Težko si je zastaviti vprašanje in narediti neodvisno analizo, če so odgovori lahko nesprejemljivi (Jervis, 2006).

Lippman (1922, po Jervis, 2006) trdi, da stereotipi ne služijo zgolj ekonomičnosti in udobju, ampak so bistvo naše osebne tradicije, branik našega položaja v družbi. V tem smislu lahko analiziramo prepričanja vladajočih razredov. Med hladno vojno so elite zagovarjale, da bi ustanavljanje revolucionarnih režimov kjerkoli na svetu zamajalo ameriško varnost in njene interese. Vedenje, da bi takšni režimi ogrozili njihove ekonomske interese, jih je vodilo v prepričanje, da bi bilo ogroženo tudi ameriško varnostno stanje (Jervis, 2006).

Študija iz tridesetih let je pokazala, da veliko ljudi, ki so trdili, da so diskriminirali nebelce, tega v resnici niso počeli, zato lahko rečemo, da je odnos med izraženimi prepričanji in stališči ter vedenjem kompleksen, velikokrat pa prepričanja vplivajo na vedenje (Jervis, 2006).

5.2 Prepričanja kot jih opredeli Milton Rokeach

Politična prepričanja lahko z drugo besedo označimo tudi kot ideološkost in v navezavi na ideološkost je pomemben koncept ideološki dogmatizem. Označuje se ga kot zaprto mišljenje, ne glede na ideologijo, avtoritaren pogled na življenje, netoleranco do nasprotnih prepričanj in po drugi strani toleranco do podobnih prepričanj. Rokeach (1960) meni, da je pomembno, da na netoleranco gledamo ahistorično, brezvsebinsko, ne le v smislu netolerance do nekega naroda, rase, skupine, ampak na splošno.

Ko govorimo o prepričanjih, imamo običajno v mislih sistem prepričanj, pri čemer se ukvarjamo s strukturo, ne toliko s samo vsebino prepričanj. To pomeni, da se ukvarjamo s splošno pojasnjevalno definicijo in ne z aplikacijo na točno določen ideološki model. Zanima nas sistem prepričanj, ne njegove posamezne komponente (ne zanima nas odnos do splava pri katoliku, ampak celoten sistem, ki botruje temu odnosu), kako ta sistem nastane, se organizira in spreminja. V tem smislu lahko rečemo, da je pomembno, kako smo v nekaj prepričani in ne v kaj točno smo. Zanima nas, ali se prepričanja/stališča povezujejo z mislijo, torej ali lahko na podlagi ideološkega prepričanja nekoga določimo načine, kako ta oseba rešuje svoje probleme, morda vemo kaj o njegovi percepciji, okusu za estetiko. Ko govorimo o sistemu prepričanj, govorimo v bistvu o sprejemanju oziroma zavračanju idej, ljudi in avtoritet in vprašanje je, ali gre pri tem dejansko za različne mehanizme ali zgolj za različne manifestacije istih vzgibov.

Prepričanja opredeljujemo kot sodbe, ki jih imamo o realnosti, oziroma o tem kar se dogaja okoli nas, sistem prepričanj pa kot sistem vsega čemur verjamemo, zaupamo, v kar smo prepričani, pa naj bo to zavedno ali nezavedno. Tako po drugi strani sistem zavračanj opredeljujemo kot vse tisto, čemur ne verjamemo, ne zaupamo in za kar smo prepričani, da je napačno, pri čemer gre za niz podsistemov in ne le za enega enotnega. In v tem smislu sistem zavračanj ni le zrcalna podoba, nasprotje sistema prepričanj. Verjamemo in zaupamo neki konkretni stvari, medtem ko zavračamo več različnih stvari, ne le tiste, ki so nasprotna našemu prepričanju. Katolik na primer ima prepričanja, zaradi katerih verjame, da je katoliška vera zanj prava, zavrača pa več ostalih opcij ali verskih paradigem. Prav tako pripadnik Freudove šole verjame freudianstvu, zavrača pa več ostalih avtorjev. Sistem prepričanj/zavračanj je tako organizacija vseh verbalnih in neverbalnih (takšnih, ki jih nihče ne ubesedi, a jih vseeno prepoznamo iz vedenja, na primer vidimo nekoga, da je poletno oblečen in verjamemo, da ne bo deževalo), implicitnih in eksplicitnih prepričanj in

zavračanj, skupkov mišljenj in pričakovanj (Rokeach, 1960). Ta so lahko med sabo logično povezana, ni pa nujno, lahko gre tudi za ločene in med sabo izolirane komponente, brez nujnega logičnega sosledja. Ta organiziranost je odvisna od odnosov med prepričanji oziroma zavračanj.

Zelo pomemben odnos je izolacija prepričanj. Ta nakazuje, da sta dve prepričanji ali več njih, ločeni eno od drugega. Kaže se lahko na različne načine, kot sožitje nasprotnih si prepričanj znotraj sistema (imamo mnenje, da smo ljudje pametni, a po drugi strani, da je množica neumna) ali kot poudarjanje razlik in zanemarjanje podobnosti med sistemom prepričanj in sistemom zavračanj (katolik pravi, da katolištvo nima nič s komunizmom, komunist seveda obratno, psihoanalitik poudarja razlike z behaviorizmom, behaviorist pa s psihoanalizo). Razlog za to je, da bi podobnost sistema prepričanj sistemu zavračanj zamajala točnost in pravilnost sistema prepričanj. Če je katolištvo podobno komunizmu, potem je ali oboje točno, ali pač oboje napačno. Izolacija se lahko kaže tudi v percepciji, da je neka stvar nepomembna, irelevantna, zato v žgoči debati nasprotnika obtožimo poudarjanja nepomembnih bistev in obratno on nas, kar služi preprečevanju ustvarjanja protislovij znotraj našega sistema.

Naslednji pomemben odnos med sistemi je diferenciacija oziroma to, koliko je nek sistem ali odnos med več sistemi artikuliran, bogat v podrobnostih in natančnosti, ali koliko jih lahko razlikujemo med sabo. Indikator diferenciacije je količina znanja, torej koliko vemo o neki stvari, ki je konsistentna z našim sistemom prepričanj in koliko po drugi strani o stvari, ki to ni. Prav tako lahko o diferenciaciji veliko pove naša percepcija podobnosti med dvema sistemoma. Dva sistema, ki sta si zelo podobna, bomo načeloma težje razlikovali kot dva, ki sta si zelo različna. Prav tako pa bomo, če bomo morali razlikovati med dvema sistemoma, kjer je eden bližje našemu sistemu prepričanj kot drugi, tistega, ki je bližje, lažje diferencirali kot tistega, ki je dalje (pripadnik ideje Sigmunda Freuda bo zato lažje razlikoval Junga in Adlerja, kot Pavlova in Watsona).

5.2.1 Ravni organizacije prepričanj

Naša prepričanja so po Miltonu Rokeachu (1960) organizirana v tri ravni organizacije.

5.2.1.1 Centralna

Centralna raven naših prepričanj so prepričanja o fizičnem in socialnem okolju. So skupek primitivnih prepričanj o svetu, o katerih ne dvomimo in na katerih nato gradimo svoj sistem prepričanj, pa tudi zavračanj. Gre za fizično realnost, ponotranjanje fizikalnih zakonov, predstavo o številih. Prav tako pa nam prinese predstavo o socialnem svetu okoli nas, o socialni resničnosti (ali je svet okoli nas prijazen, ali lahko zaupamo ljudem, ali se veselimo prihodnosti) in o nas samih (kdo smo, ali smo avtonomni, kako se

samovrednotimo). Vsebuje primitivna prepričanja, za katera mislimo, da jih imajo tudi vsi drugi, ki nam služijo kot zunanja referenca in so osnova za razvoj ostalih prepričanj.

5.2.1.2 Vmesna

Vmesna raven naših prepričanj so prepričanja, ki so odvisna od avtoritet. Avtoritete služijo kot vmesniki, na katere se obrnemo, da dopolnijo tisto, česar ne zmoremo pridobiti sami. Ljudje v življenju nismo odvisni od dejstev, ampak od tistih, ki nam ta dejstva prenesejo, prenašalce teh dejstev pa vrednotimo kot bolj ali manj zaupanja vredne. Če bi verjeli le temu, kar zvemo iz prve roke, potem bi vedeli zelo malo. Razlikujemo pa se v tem, katerim avtoritetam verjamemo in na podlagi tega oblikujemo modele pozitivnih avtoritet, ki nam povedo tisto, kar je res in modele negativnih avtoritet, katerim ne verjamemo in katerih informacij ne vrednotimo kot pomembnih. Prek avtoritet sodimo tudi ljudi, to, komu nekdo verjame, je za nas pomemben faktor pri oblikovanju mnenja o tem posamezniku. Imamo prepričanja o ljudeh, ki imajo prepričanja.

5.2.1.3 Periferna

Periferna raven naših prepričanj so vsa tista prepričanja in zavračanja, ki izhajajo iz avtoritet, a jih ne prejmemo eksplicitno, niti ni nujno, da se zavedamo, da izhajajo iz avtoritete. Nekdo na primer ima prepričanje o kontracepcijskih sredstvih, to prepričanje pa izhaja iz njegovega prepričanja glede Katoliške cerkve.

Vsaka informacija, ki jo prejmemo, mora najti ustrezno mesto v našem sistemu prepričanj, v nasprotnem primeru jo zavrnamo. Najprej jo primerjamo s svojimi primitivnimi prepričanji, če se z njimi sklada, jo prenesemo na naslednjo raven, kjer jo primerjamo z vmesnimi prepričanji in, če je kompatibilna tudi s to ravno, jo asimiliramo v naš sistem prepričanj. Ta torej ni nujno logičen, je pa organiziran, centralna raven se odraža v vmesni, ta pa v periferni. Na takšen način deluje tudi »party line change«, strankarska sprememba, kjer posameznik spremeni mnenje, ker ga spremeni tudi njegova referenčna skupina, stranka. Zgodi se sprememba v njegovih perifernih prepričanjih, zaradi spremembe vmesnih prepričanj.

Ko govorimo o sistemu prepričanj, je pomembna dimenzija tega sistema tudi časovna perspektiva. Ta definira posameznikova prepričanja o preteklosti, sedanjosti, prihodnosti in povezanosti med njimi. Široka perspektiva nakazuje, da so preteklost, sedanjost in prihodnost vse zastopane v sistemu prepričanj, da jih posameznik vidi kot med seboj povezane. Prihodnost pričakuje v skladu s sedanjostjo in preteklostjo, sedanjost pa uživa, oziroma živi, vedoč, da je kulminacija preteklosti in predhodnica prihodnosti. Ozka perspektiva po drugi strani nakazuje na fiksacijo z zgolj eno izmed časovnih dimenzij in na zanemarjanje njihove medsebojne povezanosti. Posameznik je preokupiran z eno

dimenzijo, tako starec razmišlja le o boljših, preteklih dneh, ali pa otrok, ki živi le za sedanjost, ne meneč se za preteklost in prihodnost. Obstajajo pa tudi prihodnostno usmerjeni, to so tisti, ki vse razumejo, veliko napovedujejo in so na splošno prepričani, da pravi časi šele prihajajo.

V zadnjem času se veliko raziskav, ki proučujejo razlike med liberalci in konzervativci, osredotoča na psihološki dimenziji odprtosti in zaprtosti duha. Liberalci dosegajo višje rezultate pri odprtosti in kognitivni fleksibilnosti, konzervativci pa višje pri potrebah po redu, strukturi, odločnosti.

5.2.2 Karakteristike odprtega in zaprtega sistema prepričanj

5.2.2.1 Odprt

Pri odprtem sistemu govorimo o relativno majhnem nestrinjanju s podsistemi zavračanj in o komunikaciji, nasproti izolaciji, med različnimi komponentami sistema. Diskrepanca v stopnji diferenciacije med sistemom prepričanj in sistemom zavračanj je manjša, sama diferenciacija znotraj sistema zavračanj pa relativno visoka. Specifična vsebina primitivnih prepričanj se kaže kot dojemanje sveta in situacij okoli sebe, kot prijaznih, formalna vsebina vmesnih prepričanj pa je, da avtoritete niso absolutne in da posameznika ne ocenjujemo glede na njegovo strinjanje ali nestrinjanje z avtoriteto. Takšnemu sistemu pritiče tudi relativno široka časovna perspektiva.

5.2.2.2 Zaprt

Zaprt sistem po drugi strani karakterizira relativno visoko nestrinjanje s podsistemi zavračanj in izolacijo med posameznimi komponentami sistema. Diskrepanca v stopnji diferenciacije med sistemom prepričanj in sistemom zavračanj je večja, kar je posledica še posebej nizke diferenciacije znotraj sistema zavračanj. Svet in situacije okoli sebe so percipirane kot ogrožajoče, avtoritete pa kot absolutne in tako tudi sprejemanje in zavračanje ljudi na podlagi avtoritet, ki jim sledijo. Časovna perspektiva je ozka, po navadi prihodnostno usmerjena.

Druga možna opredelitev odprtosti oziroma zaprtosti sistema se nanaša na to, v kolikšni meri se posameznik obnaša, reagira in ocenjuje situacijo, glede na relevantne faktorje. Te faktorje lahko opredelimo kot zunanje in notranje. Zunanji sta predvsem nagrada in kazen, ki izhajata iz zunanje avtoritete (starši, referenčne skupine, socialne, institucionalne, kulturne norme), notranji pa so navade, prepričanja, iracionalni ego, potreba po moči, lahko grandioznost, tesnoba. V tem smislu je odprt nekdo, čigar odziv in ocena situacije je manj vezana na mnenje drugih in bolj na lastne kriterije, na objektivno oceno informacije, a po drugi strani ne na iracionalne notranje sile. Zaprt posameznik pa ima

težavo z ločitvijo ali mu podan podatek govori nekaj o situaciji ali nekaj o viru tega podatka. Torej ali je podatek iz zunanjega vira res relevanten podatek o svetu, ali pa vir tega podatka želi, da tako mislimo in se glede na to odzovemo, to pa sproži prek pritiska kazni oziroma nagrade. Ne zanima ga kognitivna pravilnost, ampak avtoriteta, ki je vir. Tovrstna težava se nanaša na problem dveh vidikov komunikacije, kjer z vsakim podatkom pridobimo vsebinsko informacijo, ob tem pa tudi informacijo o prenašalcu.

Takšno delitev lahko povežemo tudi z nekaterimi uveljavljenimi psihološkimi šolami ali modeli človeka. Popolnoma odprt posameznik bi spadal v Gestalt teorijo racionalnega človeka, ki se ravna smiselno glede na situacijo in okoliščine. Drug ekstrem, torej popolnoma zaprt človek, ki deluje glede na irelevantne pritiske, spada v teorijo behaviorizma, kjer so pomembne zunanje vzpodbude, nagrade in kazni, ki so determinante vedenja. Ali pa po drugi strani pade v psihoanalitično teorijo, po kateri se posameznik ravna glede na irelevantne motive, le da so te tokrat notranji vzgibi in potrebe, id, superego. Ker pa nihče ni popolnoma odprt ali zaprt, nobena od teh teorij ni dovolj sama po sebi, skupaj pa se dopolnjujejo.

Milton Rokeach (1960) je s sodelavci izvedel obširno raziskavo, v kateri je poskusil meriti in izmeriti odprtost in zaprtost duha. Za potrebe merjenja teh dveh različnih načinov soočanja s svetom okoli nas, je oblikoval več različnih merskih lestvic, ki naj bi ta dva fenomena merile. Oblikoval je lestvico dogmatičnosti (Dogmatism scale) in lestvico mnenjskosti (Opinionation scale), poleg njiju pa je uporabil še Adornovo California F lestvico in lestvico etnocentričnosti. Raziskava je bila narejena na različnih področjih ZDA in v Angliji, s subjekti različnih veroizpovedi, tudi neverujočimi in s pripadniki različnih političnih opcij.

Oblikovana je bila lestvica dogmatičnosti, katere namen je bil meriti individualne razlike v odprtosti in zaprtosti sistema prepričanj, s tem pa, zaradi definicije odprtosti in zaprtosti, tudi avtoritarnost in splošno netoleranco. Druga oblikovana lestvica je bila lestvica mnenjskosti, ki pa naj bi merila zgolj splošno netoleranco. Izhaja iz predpostavke, da bolj je posameznikov sistem prepričanj zaprt, bolj bo zavračal tiste, ki se z njim ne strinjajo, oziroma, ki imajo takšna prepričanja, ki se ne skladajo z njegovimi. Obratno bo tiste, ki se z njim strinjajo, sprejemal. Najboljši indikator takšne netolerance je raba mnenjskega jezika. Ta nakazuje, da posameznik zavrača določeno prepričanje, istočasno pa tudi ljudi, ki se s tem prepričanjem strinjajo (»samo neumni in neizobraženi ljudje verjamejo, da Bog obstaja«), ali pa nakazuje, da posameznik sprejema neko prepričanje in s tem tudi ostale, ki ga sprejemajo (»vsak pameten človek ti bo povedal, da Bog obstaja«). Lestvica mnenjskosti je bila oblikovana tako, da je polovica postavk merila, politično gledano, levo-mnenjskost in polovica desno-mnenjskost.

Izkazalo se je, da desno usmerjeni katoliki dosežejo najvišje rezultate pri California F testu in testu etnocentričnosti, medtem, ko komunisti in neverniki dosegajo najnižje. Če bi sklepali le po tem, bi morda lahko zaključili, da so katoliki visoko avtoritativni in imajo mnogo predsodkov, medtem ko komunisti in neverujoči niso. A rezultati lestvic dogmatičnosti in mnenjskosti kažejo drugače. Desničarji in levičarji sicer dosegajo nasprotno rezultate pri prej omenjenih lestvicah, a oboji dosegajo visoke rezultate tako pri dogmatizmu kot pri mnenjskosti, zato ni mogoče potegniti očitne povezave med radikalizmom-konservatizmom in dogmatičnostjo, oziroma mnenjskostjo. Lahko pa trdimo, da lestvici dogmatičnosti in mnenjskosti merita nekaj relativno neodvisnega od ideološke vsebine. In to nekaj je splošni avtoritarizem in netoleranca. Tako lahko sklepamo zato, ker določene institucionalizirane, hierarhično organizirane skupine, kar katoliška cerkev in komunistična partija zagotovo sta, od svojih članov zahtevajo strogo sledenje doktrinom. Ali je tako že ob rojstvu ali kasneje, v vsakem primeru je posameznik podvržen pritisku, da se preda svoji skupini in ob tem zavrne alternative. S tem pa samodejno privzame določene lastnosti, ki jih definiramo kot zaprtost duha. Omeniti velja še, da so glede na raziskavo komunisti najbolj strpni do etničnih in rasnih manjšin, a najmanj do tistih, ki ne delijo njihovih prepričanj, da je politični fanatizem (»bigotry«) bližje ideologijam desno od centra in, da ima dogmatičnost rahlo, a stalno pozitivno korelacijo s konservatizmom.

To povezavo med konservatizmom in dogmatičnostjo lahko pripišemo več razlogom. Možno je, da so rezultati takšni zaradi okolja, v katerem je bila raziskava izvedena, a bolj zanimiva je razlaga, ki to pripisuje razliki med ideološko vsebino in strukturo.

Če vzamemo za primer dve najbolj skrajni obliki liberalizma in konservatizma, sta to komunizem in nacizem. Oba sta glede ideološke strukture enaka. Uvajata ukrepe za ohranjanje discipline, sta represivna do nasprotnikov, vodijo pa jih elite. A razlikujeta se glede ideološke vsebine. Komunizem je zgolj kot ideologija humanitaren in antiavtoritaren, zagovarja brezrazredno družbo, sama država je nepotrebna, pomembna je skrb za posameznika, zagovarja doktrino »od vsakogar glede na zmožnosti, vsakomur glede na potrebe«. Nacizem po drugi strani je antihumanitaren, pozna koncept nadržane, predvideva podreitev vseh ostalih. Pri nacizmu ni psihološkega konflikta v posamezniku, struktura in vsebina ideologije se podpirata. Če so posameznikovi osnovni motivi zadovoljeni s formiranjem zaprtega sistema, je verjetno, da bo tem istim motivom ustrezno tudi s sprejetjem ideologije, ki je anti-egalitarna. Pri komunizmu¹, kot je bil skozi zgodovino postavljen v prakso, pa je ostra diskrepanca med vsebino in strukturo. Nekdo vidi krivice, ki se dogajajo okoli njega, želi jih popraviti, ali nanje vsaj vplivati in včlani se v

---

¹ Komunistična ideja nikjer ni doživela implementacije v popolnosti, zato je težko reči, kakšen bi bil odnos med strukturo in vsebino, če bi obstajal takšen sistem.

komunistično partijo. A nato vidi, da so metode, hierarhična struktura in disciplina v nasprotju s tem, kar zagovarja in začuti, morda ne eksplicitno, da obstaja inherentno nasprotje med tem, kar bi moralo biti in med tem kar dejansko je.

O tem govori tudi Lindner (1953, po Rokeach, 1960), ki komunizmu pripisuje nevrotično komponento, nacizmu pa psihopatsko. Komunizem humanitarne cilje dosega z nehumanitarnimi sredstvi, kar povzroča občutke krivde, tesnobe. Nacizem pa nehumanitarne cilje z nehumanitarnimi sredstvi, zato v njem ni konflikta, ni pa tudi občutka krivde, ker sta vest in superego šibka. Tako analiza konflikta in harmonije med ideološko strukturo in vsebino nakazuje na večjo afiniteto avtoritarnih prepričanj s konservatizmom, ker sta bolj kompatibilna. S tem lahko pojasnimo tudi večje »razbijanje iluzij« na levici kot desnici, ker pač desnica ne poseduje tega psihološkega konflikta med vsebino in strukturo. Nacistična Nemčija, je ne glede na vse imela ves čas zelo trdno držo glede svojih stališč. Sovjetska zveza po drugi strani je imela dokaj nestanovitno politiko, v enem letu se je odrekla Stalinovemu totalitarnemu načinu vladanja, a tudi zatrla Madžarsko vstajo, podpirala samokritiko znotraj partije in jo kasneje odvrčala, odnosi do Jugoslavije in Tita so se večkrat spremenili, prav tako odnos do tujih znanj, turistov ali kulture (Rokeach, 1960). Ob tem pa seveda velja poudariti, da se moderni konservatizem in moderni liberalizem vseeno kar precej razlikujeta od konservatizma nacistične Nemčije ali od liberalizma Sovjetske zveze.

5.3 Prepričanja in predsodki

Lestvica dogmatičnosti in F lestvica merita dve različni vrsti avtoritarizma. Prva meri splošni avtoritarizem, je bolj inkluzivna, druga pa specifičnega, bolj ideološko obarvanega. Morda lahko enako rečemo za lestvici etnocentričnosti in mnenjskosti. Lestvica etnocentričnosti ima etnično podlago za predsodke, medtem ko lestvica mnenjskosti meri bolj splošen fenomen, kjer je osnova za predsodek drugačno mnenje ali prepričanje. Etnični predsodek pa je podvrsta mnenjskega predsodka. Svet ljudi okoli sebe organiziramo, ne glede na to ali je posameznik del neke rasne skupine ali ni, ampak glede na to, ali se njegov sistem prepričanj ujema z našim. To se je jasno videlo ob nastopu nedavne migrantske krize v Evropi, kjer so mnoge države izkazale jasno stališče, da lahko sprejmejo migrante, a le dokler so ti krščanske veroizpovedi (Schwarz, 2015). Manj se bo sistem prepričanj ujema, več bo nestrinjanja, manjša bo tolerantnost, zato je prepričanje močnejša determinanta diskriminacije kot etničnost. Če vzamemo za primer skrajno obliko rasizma, na primer pripadnika Ku-Klux-Klana, bo ta diskriminiral ljudi, ne le na podlagi etničnosti ali rase, ampak bo znotraj delitve na belopolte/temnopolte, ločil tiste, ki se z njim strinjajo in tiste, ki se ne in verjetno kazal preference do temnopoltega, ki se z njim strinja, nasproti belopoltemu, ki se ne. In bolj kot bo zavračal temnopoltega, bolj bo tudi belopoltega, ker gre le za del širšega zavračanja vseh ljudi, splošne mizantropije. Bolj pa je

prepričanje trivialno, bolj bo diskriminacija potekala na osnovi drugih dejavnikov, tudi rase ali etničnosti.

Allport (1954, po Rokeach, 1960) opiše tri stopnje razvoja etničnih predsodkov. Prva faza je faza predlogičnega učenja, kjer se otrok nauči lingvističnih kategorij, besed, ki vzbujajo neka čustva, preden se zaveda njihovega pomena. Otrok pozna besedo čefur, še preden mu je jasno, kaj ta pomeni. Druga faza je faza popolnega zavračanja, kjer se otrok nauči razlikovati med etničnostmi in neko etničnost ali besedno kategorijo zavrača, ji ne pripisuje nobene pozitivne lastnosti, a še ne pomeni, da se na primer ne bo igral z otrokom, ki je pripadnik določene etnične skupine. Tretja faza pa je faza diferenciacije, kjer se otrok, oziroma že najstnik, nauči, ve, da ima tudi skupina, ki je ne mara lahko pozitivne lastnosti. V drugi fazi otrok še ne more uporabiti zasilnega izhoda in reči, da nima predsodkov proti nikomur, da je njegov dobri prijatelj čefur. Takšne izjeme se lahko pojavijo šele v tretji stopnji.

Te tri stopnje razvoja predsodkov pa lahko povežemo tudi s predsodki, povezanimi s prepričanji. V procesu indoktrinacije otroka mu starš po navadi ponudi razlog, zakaj neka skupina ni sprejemljiva. Reče lahko, na primer, da so umazani, da lažejo, da kradejo. Takšna indoktrinacija se torej dogaja v širšem kontekstu, ki vključuje prepričanja o pomembnih vrednotah, kot so čistost, delavnost, poštenost. Nekatere vrednote so nam pomembne in zaželene, nekatere niso in nekatere skupine te vrednote posedujejo, nekatere jih ne. Koncept temnopoltega, belopoltega, katolika ali komunista, levičarja ali desničarja, simbolizira naučene, pogosto institucionalizirane miselne koncepte, ki nam takoj prikažejo vse posameznike kot iste in nam prikažejo stereotipe, ki jih pripisujemo tem skupinam. Dovolj je že najmanjši vidni dražljaj, pa smo pripravljeni pripisati nekemu določene lastnosti, ki nikakor niso nujno točne (Dovidio idr., 2005). Zato povezovanje s posamezniki enakih prepričanj ne more biti indikacija sovražnosti do tistih, katerih prepričanja so z našimi nekompatibilna. Imamo naravno tendenco, da se socializiramo, povezujemo in počutimo udobneje ob ljudeh z enakimi prepričanji.

Strpnost je najbolj povezana z demokraskimi (societalnimi), tradicionalnimi in spoznavnimi vrednotami in tako sodi v širši krog moralnih in še širši krog apolonskih vrednot. Vrednote so tiste kategorije pojmovanj in prepričanj o zaželenem in dragocenem, ki jih vidimo in sprejemamo kot življenjska vodila. Vrednote in vrednotne usmeritve so najbolj pregnantne (jedrnate, zgoščene) značilnosti določene kulture in naj bi bile celo najboljši okvir za medkulturno primerjalno raziskovanje. Kljub temu, da je majhna razlika v hierarhičnem položaju dveh vrednot, svobode in enakosti, se ta lahko odrazi v globoki ideološki delitvi med demokracijo in komunizmom. In to kljub temu, da oba sistema vrednoti vidita kot pomembni. To je posledica dejstva, da težko priznavamo vrednotni pluralizem in vrednotne konflikte rešujemo po principu »vse ali nič« in jih absolutiziramo.

Pri ocenjevanju razlik in razhajanj pri vrednotah so pomembni tudi drugi dejavniki, kot na primer metavrednote. To so tiste vrednote, ki vplivajo na to, kako bomo ocenjevali druge vrednote, primer takšne v zahodni kulturi je strpnost (Musek, 2004).

Strpnost se nanaša predvsem na medskupinske odnose in posebno pomemben dejavnik oblikovanja odnosa do tistih iz drugih skupin, so prepričanja in stališča. Če so ta negativna, lahko vodijo do pristranskega obdelovanja in sprejemanja osebnih in socialnih informacij. Strpnost ni izolirana vrednota, ampak je povezana z nizom drugih vrednot, kot so na primer sožitje in sloga, enakost, dobrotu in nesebičnost, solidarnost ... A glede na to, da z nobeno ne korelira visoko, si morda tudi zato zasluži oznako metavrednota (Musek, 2004).

Bolj verni, desno politično orientirani in tudi tisti politično neopredeljeni, glede na nekatere raziskave (Musek, 2004), ocenjujejo strpnost v povprečju kot pomembnejšo vrednoto, proti levo ali sredinsko politično usmerjenim, čeprav se na primer leve stranke pogosto sklicujejo na strpnost. Neposreden vpliv vernosti in politične usmerjenosti na strpnost je razmeroma majhen. Je pa ta odvisna od vrednotne usmeritve. Politična orientacija je večji generator razlik v strpnosti, kot pa je to vernost, kar si lahko razlagamo s tem, da nizka stopnja strpnosti sili ljudi v orientacijo k političnim ekstremom (Musek, 2004).

Allport (1954, po Akrami, 2005) trdi, da predsodbe, torej sodbe in mnenja, ki jih imamo o neki družbeni skupini, postanejo predsodki takrat, ko jih nismo pripravljene spreminjati, tudi če smo izpostavljeni informacijam in dejstvom, ki takšne predsodbe ovržejo. Predsodki so torej medskupinski fenomen, negativna orientacija in nekaj slabega. Ali kot trdi Allport, antipatija, nenaklonjenost, ki temeljijo na napačnih in nefleksibilnih generalizacijah. A Allport (1954, po Dovidio idr., 2005) trdi tudi, da se predsodki prav tako lahko pojavijo zgolj zaradi ekonomskih razlogov, ko neki družbeni skupini ustreza, da nekoga predstavlja kot manjšino, ki jo lahko izkorišča. Išče grešnega kozla in najlažje ga je najti v drugi etnični, verski ali rasni skupini. Allport (1954, po Dovidio idr., 2005) pa trdi tudi, da je najboljši način za zmanjševanje predsodkov primeren medskupinski stik. Tega vidi predvsem v sodelovanju manjšine in večine pri sledenju istemu cilju ali reševanju istega problema, še posebej, če je ta cilj takšen, ki ga zunanji dejavnik, na primer oblast, sankcionira.

Stereotipi so kognitivna komponenta predsodkov in so definirani kot prepričanja o značilnostih, lastnostih in vedenjih članov določenih socialnih skupin. So normalen in neizogiben stranski produkt, človekovega mišljenja (Dovidio idr., 2005). Ni nujno, da so negativni, a stereotipi o pripadnikih zunanje skupine, imajo načeloma bolj slabšalno konotacijo, kot tisti o pripadnikih notranje skupine, oziroma skupine, ki ji pripadamo. Primer je na primer družabno vedenje, ki ga pri tistih, ki niso člani naše skupine, lahko

vidimo kot vsiljivost, medtem ko ga pri članih svoje skupine vidimo kot ustrezno družabnost (Akrami, 2005).

Razlikovati je treba tudi med eksplicitnimi in implicitnimi predsodki. Eksplicitni predsodki so zavestno podprta in kontrolirano izražena stališča, medtem ko so implicitni predsodki samodejna ocenitev zunanje skupine, zunaj individuumovega zavestnega nadzora. Kako se ta dva fenomena povezuje, je težko oceniti in določiti, načeloma pa sta se oblikovala dva teoretska nazora o njihovi korelaciji. Prvi pravi, da so tako implicitni kot eksplicitni predsodki posledica enakega notranjega konstrukta in globljih duševnih značilnosti, torej, da so implicitni predsodki le ponotranjanje eksplicitnih predsodkov, zato sta oba fenomena neločljivo povezana. Drugi pa pravi, da tisti implicitni odražajo kulturno in družbeno deljene negativne stereotipe, ki so nato ponotranjeni, medtem ko eksplicitni odražajo osebna stališča, ki so ustvarjena in zavestno manipulirana, zato pa seveda med obojimi ni korelacije (Akrami in Ekehammar, 2005).

Allport (1954, po Akrami, 2005) definira šest ravni razlage predsodkov, zgodovinsko, sociokulturno, situacijsko, osebno, fenomenološko in tisto na ravni dražljaja. Vendar pa se študije predsodkov večinoma naslanjajo na tri pristope (Akrami, 2005). Prvi je psihodinamični, ta se osredotoča na motivacijske in osebne razloge za predsodke, drugi je sociokulturni, ki poudarja pomen mnenja družbe in medskupinskih odnosov, tretji pa je kognitivni, ki se ukvarja s pomenom procesiranja informacij ter aplikacijo stereotipov in predsodkov. Prva dva pristopa, torej razlaga predsodkov prek stabilnih notranjih struktur osebnosti, in drugi, razlaga prek faktorjev povezanih z zunanjim svetom, sta deležna največje pozornosti (Ekehammar idr., 2004).

Psihodinamični, torej osebni pristop k pojasnjevanju predsodkov, ki trdi, da so predsodki funkcija notranjih značilnosti posameznika (Ekehammar in Akrami, 2003), se v zadnjem času osredotoča predvsem na tri modele pojasnjevanja. Model avtoritarne osebnosti, model socialne dominancije in model Velikih pet osebnostnih dimenzij. Tako teorija desno usmerjenega avtoritarizma kot teorija socialne dominancije, dobro predvidita oblikovanje predsodkov (Ekehammar in Akrami, 2007). RWA (»right wing authoritarianism«) je konstrukt, ki vsebuje konvencionalnost, podredljivost avtoritetam in avtoritarno agresijo, kar pomeni, da bo nekdo, ki ima visoko izražen RWA podpiral tradicionalne vrednote, bo podredljiv avtoritetam in bo deloval agresivno do zunanjih skupin. SDO (»social dominance theory«) pa lahko vidimo kot orientiranost do ureditve medskupinskih odnosov. Individuum, ki jo ima visoko izraženo bo preferiral, da je ureditev odnosov hierarhična in ne egalitarna, se pravi da bo neko socialno skupino videl kot boljšo in neko drugo kot manj vredno. Oba modela sta dober napovednik za pojavnost predsodkov (Ekehammar idr., 2004). Sta pa kot teoretska konstrukta nekje vmes med osebno psihologijo in socialno psihologijo, zato ju težko gledamo zgolj kot napovednik

individuumovih notranjih značilnosti za formacijo predsodkov (Ekehammar in Akrami, 2003). Po mnenju nekaterih bi oba konstrukta bolj spadala v področje socialne psihologije (Ekehammar in Akrami, 2007). Je pa Peterson s sodelavci (1997, po Ekehammar in Akrami, 2003) ugotovil, da avtoritarizem kot ga vidi RWA negativno korelira z dimenzijo odprtosti, medtem ko z ostalimi dimenzijami modela Velikih pet ni našel korelacije. Prav tako SDO negativno korelira s sprejemljivostjo in odprtostjo (Heaven in Bucci, 2001, po Ekehammar idr., 2004). Zanimivi pa so tudi poskusi iskanja korelacije med SDO in RWA na eni strani ter mračno triado psiholoških lastnosti (narcisizem, makiavelizem, psihopatija) na drugi strani, v navezavi na predsodke. Hodson, Hogg in MacInnis (2009) odkrijejo, da mračna triada visoko korelira s SDO in da ni korelacije z RWA. Nekateri pa pravijo, da osebnost vpliva na oblikovanje predsodkov le posredno, njeni vplivi naj bi se videli le preko RWA in SDO (Sibley in Duckitt, 2008).

6 PREDSDOKI IN MODEL VELIKIH PET LASTNOSTI

Osredotočili se bomo na model Velikih pet osebnostnih lastnosti, ki predpostavlja, da se človekovo osebnost da opisati s petimi faktorji (Akrami, 2005). McFarland (2001, po Akrami, 2005) je analiziral prispevek omenjenega modela pri napovedovanju predsodkov. Odkril je, da generalizirani predsodki značilno korelirajo s štirimi dimenzijami Velikih pet faktorjev: odprtostjo do novih izkušenj (negativna korelacija), sprejemljivostjo (negativna korelacija), vestnostjo (negativna korelacija), nevrotičnostjo (pozitivna korelacija).

Ekehammar in Akrami (2003) sta predsodke poskušala izmeriti in za ta namen uporabila naslednje lestvice:

1. Lestvica modernih in klasičnih rasnih predsodkov
2. Sears (1988, po Ekehammar in Akrami, 2003) je moderne (simbolične) predsodke označil s tremi komponentami: zanikanje diskriminacije, nenaklonjenost zahtevam manjšinskih skupin in nenaklonjenost glede posebnih pravic za manjšinske skupine.
3. Lestvico seksizma oziroma predsodkov do žensk
4. Lestvico predsodkov do intelektualno omogočenih individuumov
5. Lestvica predsodkov do homoseksualcev

Kljub različnim merskim lestvicam predsodkov in različnim vrstam predsodkov, ki so jih le te merile, lahko vse skupaj zreduciramo na en skupen splošni faktor, kar so poudarjali že mnogi avtorji (Ekehammar in Akrami, 2003). Če nekdo kaže predsodke do ljudi drugačnega etničnega izvora, je bolj verjetno tudi, da bo kazal seksistične ali homofobične predsodke (Ekehammar in Akrami, 2007). Tako trdi tudi Allport (1954, po Dovidio idr., 2005), ki zaključuje, da predsodke lahko vidimo ne le kot splošen odnos do nečesa, ampak tudi kot osebnostno značilnost, torej ko se le ti v življenju pojavijo, rastejo kot celota, objekt h kateremu so predsodki usmerjeni, pa je bolj kot ne nematerialen.

Dva izmed petih osebnostnih faktorjev kažeta znatno in visoko značilno negativno korelacijo z generaliziranimi predsodki. To sta odprtost in sprejemljivost. Tako je videti, da bolj kot je oseba odprta in sprejemajoča/sprejemljiva, manj generaliziranih ali specifičnih predsodkov kaže (Ekehammar in Akrami, 2003; 2007). Prav tako bo takšna oseba manj dovzetna za stereotipne informacije glede zunanje skupine in takšnim informacijam ne bo nujno posvečala preveč pozornosti (Sibley in Duckitt, 2008). Znotraj kategorije sprejemljivosti je tista značilnost, ki naj bi se najbolj negativno povezovala s formacijo predsodkov, nežnost do drugih in njihovih stališč (tender-mindedness), znotraj kategorije odprtosti, pa najvišjo korelacijo z (ne)oblikovanjem predsodkov kaže zmožnost ponovnega premisleka o socialnih, političnih in verskih vrednotah. Odkrito je bilo tudi, da dimenzija ekstravertiranosti kaže značilno, negativno korelacijo s prisotnostjo predsodkov, oziroma še posebej nekaterih elementov, kot so toplina in zmožnost občutenj pozitivnih

čustev, medtem ko, na primer podkategorija asertivnost, ne kaže korelacije s predsodki (Ekehammar in Akrami, 2007). Majhna, a značilna korelacija je bila odkrita tudi med generaliziranimi predsodki in dimenzijo nevrotičnost (Ekehammar idr., 2004). To lahko povežemo s tem, da strah in tesnoba stimulirata potrebo po samo povečevanju, kar lahko pripomore k nastanku predsodkov (Dovidio idr., 2005).

Odprtost in sprejemljivost oziroma visok rezultat pri omenjenih dimenzijah, se najbolj značilno povezuje z neprisotnostjo predsodkov. To ni nepričakovano, sploh če vemo, da odprtost vključuje komponente kot so nekonformnost in nekonvencionalnost, se negativno povezuje z avtoritarnostjo in pozitivno z liberalnimi socialnimi in političnimi vrednotami (Ekehammar in Akrami, 2007). Sprejemljivost pa vključuje komponente kot so altruizem, nesovražnost, empatijo in prosocialno vedenje, kar pa je vse pričakovano negativno povezano z oblikovanjem predsodkov (Ekehammar in Akrami, 2003).

7 SKLEP

Pri proučevanju povezanosti med modelom Velikih pet osebnostnih lastnosti na eni strani in političnimi preferencami na drugi strani se izkaže, da lahko najbolj značilno korelacijo najdemo med dimenzijo odprtost in liberalizmom ter dimenzijo vestnost in konservativizmom. To je pričakovano, če odprtost pojmuje kot zvedavost, inovativnost in pripravljenost na premislek o obstoječih idejah in socialnih strukturah ter vestnost kot redoljubnost, urejenost, željo po redu in strukturi. Za preostale tri dimenzije, torej sprejemljivost, nevrotičnost in ekstravertiranost, pa zaključki po večini niso tako jasni, a prvo in drugo nekateri raziskovalci povezujejo z liberalnostjo, tretjo pa s konservativizmom. Ob tem se dimenzije sprejemljivost, vestnost in ekstravertiranost dobro ujemajo s stabilno strankarsko identifikacijo, nevrotičnost z nestabilno, odprtost pa ne da jasnega zaključka v tem pogledu. Velikih pet faktorjev ima določeno napovedno vrednost tudi pri predvidevanju predsodkov. Dimenziji odprtost in sprejemljivost, pričakovano negativno korelirata s formacijo predsodkov, prav tako pa tudi nekateri podelementi dimenzije ekstravertiranost.

Tabela 7.01

Povezanost Velikih pet osebnostnih lastnosti z liberalnostjo, konservativnostjo, stabilnostjo politične identifikacije in verjetnostjo za oblikovanje predsodkov

	Sprejemljivost	Odprtost	Nevrotičnost	Ekstravertiranost	Vestnost
Liberalnost	Pozitivna korelacija	Pozitivna korelacija	Pozitivna korelacija	/	/
Konservativnost	/	/	/	Pozitivna korelacija	Pozitivna korelacija
Oblikovanje predsodkov	Negativna korelacija	Negativna korelacija	Pozitivna korelacija	Negativna korelacija	Negativna korelacija
Stabilnost identifikacije s politično opcijo	Večja stabilnost	/	Nižja stabilnost	Večja stabilnost	Večja stabilnost

Odprtost in zaprtost kot ju poda Milton Rokeach, se delno razlikujeta od odprtosti, kot jo določa model Velikih pet. Povezuje ju misel, da avtoritete niso absolutne in da je okolje prijazno, a Milton Rokeach odprtost neločljivo poveže z lastnostmi naših prepričanj, predvsem z odnosom do zavračanj, torej tistega, čemur ne verjamemo in pa s kriteriji po katerih vrednotimo in sprejemamo informacije iz zunanjega sveta. Po njem je odprt posameznik tisti, ki ne zavrača *a priori* vsega, s čimer se ne strinja in ki informacij ne vrednoti zgolj na podlagi vira iz katerega so prišle. V tem smislu lahko rečemo, da nekdo, ki je striktno konservativen ali striktno liberalen, pod kar spada tudi to, da zavrača

nasprotno mnenje, po definiciji ne more biti odprt in zato spada v model zaprtega individuuma. Podobno lahko gledamo tudi na predsodke, ki po Miltonu Rokeachu prav tako izvirajo iz razlik med prepričanji. Odprt posameznik ne bo imel težav s poslušanjem in sprejemanjem tujih prepričanj, pač pa jih bo poskušal razumeti in jih vsaj primerjati s svojimi. Tako bo tudi lažje sprejel nekoga, ki mu ni popolnoma podoben.

Sklenemo lahko, da je veliko dejavnikov, ki vplivajo, da je posameznik konservativen ali liberalen, poln predsodkov ali toleranten. Ker pa je veliko takšnih, ki izhajajo iz nas samih, je nanje težko pogledati objektivno in jih korektno oceniti. Zato je pomembno, da poslušamo in slišimo prepričanja, mnenja in stališča drugih, da vodimo pošteno diskusijo ter prek nje poskusimo razumeti druge. V tem smislu bi bila morda zanimiva ponovitev raziskav, ki jih je pol stoletja nazaj opravljal Milton Rokeach in spoznati, ali je morda glavna težava politike, ukvarjanje z imenom nasprotnega političnega pola in ne z njegovo vsebino.

8 LITERATURA IN VIRI

Abramowitz, A. I. in Saunders, K. L. (2008). Is Polarization a Myth? *Journal of Politics*, 70, 542–55.

Akrami, N. (2005). *Prejudice: The interplay of personality, cognition, and social psychology*. Neobjavljeno gradivo.

Akrami, N., & Ekehammar, B. (2005). The association between implicit and explicit prejudice: The moderating role of motivation to control prejudiced reactions. *Scandinavian Journal of Psychology*, 46, 361–366.

Alford, J. R., Funk, C. L. in Hibbing, J. R. (2005). Are political orientations genetically transmitted? *American Political Science Review*, 99, 153–167.

Altemeyer, B. (1998). The other “authoritarian personality.” *Advances in Experimental Social Psychology*, 30, 47–92.

Bakker, B. N., Hopmann, D. N. in Persson, M. (2015). Personality Traits and Party Identification over Time. *European Journal of Political Research*, 54(2), 197–121.

Bartels, B. L., Box-Steffensmeier, J. M., Smidt, C. D., in Smith, R. M. (2011). The dynamic properties of individual-level party identification in the united states. *Electoral Studies*, 30 (1), 210–222.

Carney, D. R., Jost, J. T., Gosling, S. D. in Potter, J. (2008). The secret lives of liberals and conservatives: Personality profiles, interaction styles, and the things they leave behind. *Political Psychology*, 29(6), 807–840.

Dollinger, S. J. (2007). Creativity and conservatism. *Personality and Individual Differences* 43, 1025–1035

Dovidio, J. F., Glick, P. G. in Rudman, L. (2005). *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport*. Malden, MA: Blackwell.

Ekehammar, B. in Akrami, N. (2003). The relation between personality and prejudice: A variable- and a person-centred. *European Journal of Personality*, 17, 449–464.

Ekehammar, B. in Akrami, N. (2007). Personality and prejudice. From big five personality factors to facets. *Journal of Personality*, 75, 899–925.

Ekehammar, B., Akrami, N., Gylje, M. in Zakrisson, I. (2004). What matters most to prejudice: Big-Five personality, Social Dominance Orientation, or Right-Wing Authoritarianism? *European Journal of Personality*, 18, 463–482

Feldman, S. in Johnston, C. D. (2014). Understanding the determinants of political ideology: Implications of structural complexity. *Political Psychology*, 35, 337–358.

Fiorina, Morris P., in Samuel J. Abrams. (2008). Political Polarization in the American Public. *Annual Review of Political Science*, 11, 563–88.

Frenkel-Brunswik, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual variable. *Journal of Personality*, 18, 108–114.

Gerber, A. S., Huber, G. A., Doherty, D. in Dowling, C. N. (2012). Personality and the Strength and Direction of Partisan Identification. *Political Behavior*, 34(4), 653–688.

Gosling, S. D., Ko, S. J., Mannarelli, T. in Morris, M. E. (2002). A room with a cue: Personality judgments based on offices and bedrooms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 379–398.

Graham, J., Haidt, J. in Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 1029–1046.

Hibbing, M. V., Ritchie, M. in Anderson, M. R. (2010). Personality and political discussion. *Political Behavior*, 33(4), 601–624.

Hodson, G., Hogg, S. M. in MacInnis, C. C. (2009). The role of “dark personalities” (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43, 686–690.

Jervis, R. (2006). Understanding Beliefs. *Political Psychology*, 27(5), 641–663.

John, O. P. in Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. V L. A. Pervin in O. P. John (ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (102–138). New York: Guilford Press.

Jonason, P. K. (2014). Personality and politics. *Personality and Individual Differences*, 71, 181–184.

Jost, J. T. (2006). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, 61, 651–670.

Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. in Sulloway, F. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339–375.

Jost, J. T., Napier, J. L., Thorisdottir, H., Gosling, S. D., Palfai, T. P. in Ostafin, B. (2007). Are Needs to Manage Uncertainty and Threat Associated With Political Conservatism or Ideological Extremity? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(7), 989–1007.

Knight, K. (2006). Transformations of the Concept of Ideology in the Twentieth Century. *American Political Science Review*, 100(4), 619–626.

Marcus, G. E. (2000). Emotions in Politics. *Annual Review of Political Science*, 3, 221–250.

McCright, A. M. in Dunlap, R. E. (2011). The politicization of climate change and polarization in the American public's views of global warming, 2001–2010. *The Sociological Quarterly*, 52, 155–194.

Mondak, J. J. in Halperin, K. D. (2008). A framework for the study of personality and political behaviour. *British Journal of Political Science*, 38, 335–362.

Mondak, J. J., Hibbing, M. V., Canache, D., Seligson, M. A. in Anderson, M. R. (2010). Personality and Civic Engagement: An Integrative Framework for the Study of Trait Effects on Political Behavior. *American Political Science Review*, 104(1), 1–26.

Musek, J. (2004). *Strpnost, vrednote, vernost in politična usmeritev*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind*. New York: Basic.

Schwarz, S. (2015). A Growing Number of Countries Are Signaling They Want Only Christian Refugees From the Middle East. *The blaze*, pridobljeno junija 2018 na <https://www.theblaze.com/news/2015/09/08/a-growing-number-of-countries-are-signaling-they-want-only-christian-refugees-from-the-middle-east>

Sibley, C. in Duckitt, J. (2008). Personality and prejudice: A meta-analysis and theoretical review. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 248–279.

Vecchione, M., Schoen, H., González-Castro, J. L., Ciecuch, J., Pavlopoulos, V. in Caprara, G. V. (2011). Personality correlates of party preference: The Big Five in five big European countries. *Personality and Individual Differences*, 51(6), 737–742.

Whitley, B. E., Jr. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 126–134.